

‘देउता’ लुकाउने सेल्टर

मेनका काफ्ले
केन्द्रीय कमिटी सदस्य

निरङ्कुश पञ्चायती व्यवस्थाका विरुद्धमा भएको विद्यार्थी आन्दोलनले मेरो बालचेतनामा नयाँ तरङ्ग ल्याइदियो। त्यसताका म कक्षा ६ मा पढ्दै थिएँ, १३ वर्ष उमेरकी। पञ्चायती प्रशासनले विद्यार्थी आन्दोलनलाई दमन गर्न जुन तौरतरिका अपनायो, त्यसले आन्दोलनमा घिउ थप्ने काम गर्‍यो। परिणामस्वरूप विद्यार्थी आन्दोलन जनआन्दोलनमा परिणत भयो र राजाले जनमतसङ्ग्रह घोषणा गर्नुपर्‍यो। विद्यार्थी आन्दोलनमाथि भएको पञ्चायती प्रशासनको क्रूर दमनको जुन दृश्य मैले देखेँ, त्यसले मभित्र पञ्चायती व्यवस्थाप्रति थप घृणाभाव पैदा गर्‍यो।

२०३७ सालको सुरुवातमै जनमतसङ्ग्रह हुने भयो। तयारीका लागि छलफल गर्न हाप्रे घरमा गाउँका अग्रज दाइहरू भेला भएर गोप्य बैठक गर्नुभयो। निरङ्कुश पञ्चायती व्यवस्थाका विरुद्ध बहुदलीय प्रजातन्त्रको जनमत सिर्जना गर्न मेरो घर योजना निर्माणको थलोका रूपमा प्रयोग हुन थाल्यो। पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य र पूर्ण प्रजातन्त्र प्राप्तिको जनआन्दोलनको अन्त्यसम्म नेकपा (माले)का निमित्त भरोसायोग्य सेल्टरका रूपमा कायम रह्यो। जनमतसङ्ग्रहको त्यस अवधिभरि घरमा धेरै नेता-कार्यकर्ता र बहुदलीय पक्षधर व्यक्तिहरूका गोप्य भेला बैठकहरू चले। रातबिरात मानिस आउने जाने क्रम चल्यो। तर बहुदल पक्ष पराजित भयो। त्यसबेला किन यस्तो परिणाम आयो, मैले बुझ्न सक्ने कुरै भएन।

२०३७ सालमा गाउँकै वीरबहादुर बुढाथोकी दाजुले मलाई चिनियाँ चित्रकथा ल्यु हुलानको जीवनी, ‘नारी बन्धन र मुक्ति’ आदि पुस्तकहरू पढ्न दिनु भयो। ल्यु हुलानको जीवनकथाले मलाई तरङ्गित बनायो। १६ वर्षको उमेरकी युवतीको वीरतापूर्ण लडाइँले मेरो किशोर मस्तिष्कलाई सर्वाधिक उद्वेलित बनायो। मेरो अज्ञात चेतनाले ल्यु हुलानको

समयमा पुग्न दुई वर्षमात्र बाँकी रहेको निष्कर्ष निकाल्यो । मनभित्र एक प्रकारको छटपटी पैदा भयो । अहिले आएर सोच्दा त्यो बचपना सोचबाहेक केही थिएन ।

२०३७ पुस ११ गते नेकपा (माले) ंको स्थापना दिवस र माओ जयन्तीको अवसरमा गाउँकै साथीहरू, काका र दाजुका छोरीहरूसमेत पाँच जनाको मार्क्सवादी अध्ययन दल गठन गरेर प्रमुखको जिम्मेवारी मलाई दिँदै ‘आजदेखि तिमी कम्युनिस्ट भयौ, अब पार्टीको काम गर्नुपर्छ’ भनेर डिल्ली काफ्ले दाजुले भन्नुभयो । त्यही बिन्दुबाट म कम्युनिस्ट भएँ । यो स्मरण लेखिरहदा उक्त घटनाको ४३ वसन्त पार भएछ । मेरो राजनीतिक जीवनको यस अवधिमा म सामान्य र स्वाभाविक गतिमा अगाडि बढ्ने क्रममा नेकपा (एमाले) को केन्द्रीय जिम्मेवारीमा पुगेकी छु । मुलुकलाई त्यो अँध्यारो सुरुङबाट आजको उज्यालो ठाउँसम्म ल्याउनका लागि आफ्नो अमूल्य जीवन बलिदान गर्ने वीर सहिदहरू, अग्रज नेता, न्यायप्रेमी जनता र विजयलाई सफलताको उचाइसम्म पुऱ्याउन आफ्नो घरलाई आश्रयस्थलका रूपमा उपलब्ध गराउने सेल्टरदाताहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

दिनहरू बित्दै गए । म मार्क्सवादी अध्ययन दलमा सङ्गठित भएँ, मार्क्सवादी साहित्यको अध्ययन गरेँ । तिनले मलाई नयाँ ज्ञान र सामाजिक परिवर्तनका लागि चेतना दिए । अध्ययनका सिलसिलामा गौरादहस्थित जनता माविमा कक्षा ८ मा भर्ना भएँ । राजा समर्थक मण्डलेहरू र नेकपा (माले) पक्षधर अखिलका बीचमा भिडन्त र झडपहरू सामान्यझैँ लाग्थे । म अखिल पक्षको विद्यार्थी भएकाले दोहोरो भिडन्तबाट अछुतो रहने सबालै भएन । बुवाआमा, दाजु सबै परिवर्तनका पक्षधर र भाइहरू मभन्दा साना भएकाले समस्या हुने कुरै थिएन ।

मध्यमवर्गीय मेरो परिवार खानलाउन कुनै दुःख थिएन । भूमिगत नेताहरूको विश्वासिलो र सजिलो सेल्टर भएको हुनाले सागर (मदन भण्डारी), अमर सिंह (अमृत बोहरा), प्रदीप नेपाल आदि नेतासँग भूमिगतकालीन अवस्थामै घरमा भेट भयो । नेतृत्वसँगको लगातारको भेट र सामीप्यले मेरो चिन्तन, विचार र स्वभावहरूमा क्रमशः परिवर्तनको आभास महसुस गर्दै थिएँ ।

२०३८ सालको अन्त्यतिर एकदिन डिल्ली दाइले तिमीले आज कमरेड मणिन्द्र कार्कीकोबाट एक जना कमरेडलाई आफ्नो घरमा ल्याउनुपर्छ भन्नुभयो । ‘उहाँ पार्टीको जिम्मेवार नेता हो, यो तिमीलाई पार्टीले दिएको जिम्मेवारी हो, गोपनीयताको ख्याल गर्नु, होसियारीपूर्वक काम गर्नु’ भन्नुभयो । कमरेड मणिन्द्र कार्कीकोमा गएँ । त्यहाँ कमरेड सरिता (शोभा कुँवर) भेटें । महिला पनि भूमिगत भएको पहिलो पटक देखेँ । मैले

उहाँलाई नेपाली ल्यु हुलानजस्तै देखें। यस्ता मानिससँगको भेटलाई गौरवका रूपमा महसुस गर्ने। उहाँलाई घर लिएर आएँ। राजनीतिक नेता-कार्यकर्ताका लागि सुरक्षित आश्रयको महत्त्वलाई मैले यस घटनाक्रमबाट बुझ्ने अवसर प्राप्त गर्ने। त्यहाँ आउने उपल्लो नेतृत्वको व्यवहारबाट परेको सकारात्मक प्रभावबाट हाम्रो परिवार असल सेल्टरदाताका रूपमा रूपान्तरित भयो।

२०३९ सालको अन्त्यतिर म कक्षा नौमा पढ्थेँ। हामी र मण्डले विद्यार्थीबीच झडप भयो। दोहोरो झडपमा दुवै पक्षका विद्यार्थी सामान्य घाइते भए। प्रशासनको उक्साहटमा मण्डलेहरूले अखिल पक्षधर विद्यार्थीमाथि ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दा लगाए। साथी शिवमाया तुम्बाहाम्फे गिरफ्तार हुनुभयो। म लगायत साथीहरूलाई वारेन्ट जारी भयो। विद्यालय छोडेर हामी तीन महिना भूमिगत बस्यौँ। तीन महिनापछि जिल्ला अदालतमा हाजिर भयौँ। अखिल पक्षले मुद्दा जितेपछि विद्यार्थी जीवन नियमित बन्यो।

२०४० सालमा भूमिगत कार्यकर्ताका रूपमा कमरेड सुशीला श्रेष्ठ घरमा आउनुभयो। उहाँसँगको भेटघाटबाट महिला पनि पार्टीको नेता हुन सक्ने विश्वास अझ बढ्दै गयो। यसबीच मेरो काम पार्टी कमरेडहरूको सुरक्षाका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने, पार्टीका गोप्य चिठीपत्र र प्रकाशन सामग्री सुरक्षित ढङ्गले आदानप्रदान गर्ने, पार्टी प्रकाशनहरूको अध्ययन गर्ने, विद्यार्थी राजनीति गतिविधिहरूमा सहभागी बन्ने आदि हुन्थे। यी कामको मेसोमा लाग्ने क्रमसँगै मेरा भावनाहरूमा क्रमशः परिवर्तन हुँदै गए।

२०४१ सालमा कमरेड अष्टलक्ष्मी शाक्य (टीका) १८ महिनाको शिशु बोकेर पार्टी कामका लागि झापा आउनु भयो। उहाँले कमरेड छवि श्रेष्ठको घरमा आफ्नो १८ महिनाको छोरो विश्वासलाई छोडेर पार्टीको काममा अहोरात्र लाग्न थाल्नुभयो। उहाँलाई नजिकबाट बुझ्दै गर्दा, उहाँको व्यवहारबाट म यो निष्कर्षमा पुगेँ कि मानिस जबसम्म आफ्नो अन्तिम लक्ष्यप्रति प्रतिबद्ध र इच्छाशक्तिबाट निर्देशित हुन्छ, उसलाई कुनै बारबन्देज, अवरोध र कठिनाइले पराजित गर्न सक्दैन। त्याग, बलिदान, निष्ठा, इमान्दारी, प्रतिबद्धता र इच्छाशक्तिले सबै प्रतिकूलतालाई अनुकूलतामा बदल्न सम्भव छ भन्ने ज्ञान मलाई त्यही बेला भयो। मैले उहाँसँगको सङ्गतबाट धेरै ज्ञान र ऊर्जा प्राप्त गरेँ, जसले मलाई एउटा सामान्य महिलाको तहबाट उठाएर विशाल पार्टीको केन्द्रीय नेतृत्वको उचाइसम्म पुऱ्यायो। कमरेड अष्टलाई मेरी आमा असाध्यै माया गर्नुहुन्थ्यो। प्रत्येक भेटमा बच्चाका बारेमा सोध्नुहुन्थ्यो। सानो बच्चा चटक्कै छोडेर पार्टीमा लाने कुराले आमाको मन निकै अमिलो भएको कुरा महसुस गर्थेँ। कमरेड अष्ट भूमिगत

नेताका रूपमा हाम्रो क्षेत्रमा आउनुभएपछि नै पार्टीको कामले नयाँ गति प्राप्त गर्‍यो । व्यवस्थित कमिटीहरू बने । यसै मेसोमा गाउँमा गाउँ पार्टी सक्रिय दल बन्यो, म त्यसको सदस्य भएँ । म अखिल नेपाल महिला सङ्घको इलाका कमिटीको सचिव भएर पनि काम गरेँ । एसएलसी सकेर पढाइलाई अगाडि बढाउने तयारी गरिरहेकै बेला पार्टीको प्रेरणाबाट मेरो जीवनले नयाँ मोड लियो । पार्टी कामलाई निरन्तरता दिन आफ्नो शैक्षिक यात्रा बिट मारुन्थ्यो । त्यसबेलासम्म मेरो घरपरिवार पार्टीप्रति सकारात्मक र सहयोगी नै थियो । तर जब मैले पार्टीको पूर्णकालीन कार्यकर्ता बन्ने मनस्थिति बनाएँ, बुवाआमा, दाजु-भाइहरूले अस्वीकार गर्नुभयो । यो पार्टीप्रतिको विरोध थिएन, बरु मेरो जोखिमपूर्ण जीवनप्रतिको गुनासो थियो । जे भए पनि परिवारबाट मलाई रोक्ने प्रयत्न भएपछि मैले विद्रोह गरेँ ।

२०४२ सालमा परिवारसँग विद्रोह गरी पूर्णकालीन भूमिगत कार्यकर्ता भएर जब पार्टी काममा हिँडेँ, आफन्तजन र अन्य मानिसहरूले मेराबारेमा अनेकौँ कुरा गरेछन् । अनेकौँ कथा सुनाएछन् । आमा धेरै बेचैन हुनुभएछ । छोरीलाई घर फर्काइदिन अनुरोध गर्नुभएछ । तर त्यो सम्भव थिएन । छोरीप्रतिको प्रेम आमाको ठाउँमा सही थियो, परन्तु पारिवारिक उल्लङ्घनबाट क्रान्तिको लक्ष्य पूरा हुने थिएन । म जनतालाई नै मेरो आफन्त र जनताको घरलाई नै आफ्नो घर बनाएर काम गर्ने मानसिकताका साथ लागेँ । त्यो बेला झापामा इन्द्र बुढाथोकी, नारायणसिंह राजवंशी, बलराम गजुरेल, विश्व बराल, चन्द्र पोखरेल, कृष्ण गौतम, हरि कट्टेल, टङ्क भट्टराई, देवराज घिमिरे, केशव बस्नेत, देवकुमार आचार्य, उमेशचन्द्र मुखिया, तिलबहादुर राई, पवित्रा निरौला, विष्णु खड्का, लीला कट्टेल, सीता बस्नेत, धर्मकला चुँडाल, टीका घिमिरे आदि पार्टीका पूर्णकालीन कार्यकर्ता हुनुहुन्थ्यो । त्यस बेला व्यक्तिगत स्वार्थ भन्ने केही थिएन । आफ्नो ज्यानको पर्वाह थिएन, नेपाली क्रान्तिको निमित्त अनुकूल वातावरण निर्माण मुख्य उद्देश्य थियो ।

पार्टी काम गर्न र काममा टिक्न जनाधार महत्त्वपूर्ण भएकाले आधारभूत जनताका बीचमा पार्टी कामलाई केन्द्रित गर्नु आवश्यक थियो । त्यसका लागि पार्टीका सेल्टरहरू विकास र विस्तार गर्नु, तिनै आश्रयहरूमा दरिलो आसन जमाएर कामको विकास गर्नु, कार्यकर्ताहरूको उत्पादन गर्नु आवश्यक थियो ।

सेल्टरका लागि विशेष योजना बनाएर स्थान छनोट गरिन्थ्यो । वर्गीय जनता, घना बसोबास, यातायातको पहुँच नपुगेका स्थानहरूमा सेल्टर निर्माणका लागि बढ्ता ध्यान दिइन्थ्यो । आज पार्टी कार्यालयबाट हुने काम त्यतिबेला आश्रय बनाएर गरिन्थ्यो । पार्टीका योजना बैठकहरू, आन्दोलनको तयारी, भेला, सम्मेलन, प्रशिक्षण, अधिवेशन,

पार्टी सामग्रीको सुरक्षा, भूमिगत कार्यकर्ताहरूको विवाह, उनीहरूका बालबच्चाको लालनपालन सबै जनताका घर-झुपडीमै गरिन्थ्यो। प्रतिक्रियावादीहरूको दमन हुने भएकाले आश्रयदाता पूर्णरूपमा सचेत हुन आवश्यक हुन्थ्यो। त्यसका लागि पार्टीको प्रशिक्षण हुन अनिवार्य थियो। भूमिगत कार्यकर्ताहरूका लागि सुरक्षाको जिम्मा सेल्टरदाता कमरेडहरूकै हुने गर्दथ्यो।

भूमिगत भएर काम गर्न थाल्नुभन्दा अगाडिदेखि नै मैले सेल्टरको महत्त्व घैरेबाट बुझेकी थिएँ। त्यसबाट शिक्षा लिँदै आफ्नो कार्यक्षेत्रमा धेरै सेल्टर निर्माण र विकासमा ध्यान दिएँ। पछिल्लो अवधिमा झापामा थुप्रै भरपर्दा सेल्टर निर्माण भएका थिए। २०४४ सालको हिउँदमा नेकपा (माले) को विस्तारित बैठक झापामा धरमपुर गाविसका कमरेड देवीप्रसाद रेग्मीको घरमा बसेको थियो। सम्पूर्ण सुरक्षाको जिम्मेवारी हाम्रो काँधमा थियो।

सेल्टरहरूमा पुग्दा पाएको माया र पार्टीप्रतिको अटल विश्वास, सहयोग, रेखदेखले मलाई थप जिम्मेवार बन्न प्रेरणा थपिदियो। नेता-कार्यकर्ताहरू सेल्टरमा बसेका बेला अवस्था अनुकूल भएसम्म बाहिरफेर गएर काम सघाउने, नसकिने परिस्थितिमा घरभित्र खाना पकाउने, बच्चा हेरिदिने गर्नुहुन्थ्यो। जनताले पार्टीका नेता-कार्यकर्तालाई आफ्नै परिवारको सदस्यका रूपमा स्वीकार गर्थे। अन्यसँग भन्न नसक्ने निजी कुरा पनि खुलेर राख्थे। जनता र कार्यकर्ताका बीच यति धेरै माया थियो कि दुई-चार दिन सेल्टरमा आउन ढिलो हुँदा खोजी हुन्थ्यो। चाडबाड आउँदा परिवारकै सदस्यसरह लगाकपडा किनिदिने, मिठोमसिनो पाक्दा हाम्रो भाग छुट्याएर राखिदिने काम हुन्थ्यो। बालबच्चा, आमाबुवा सबैको प्रिय हुन्थ्यो। बिहानै हिँड्दा पनि खुवाएर मात्र पठाउनु हुन्थ्यो। कहीं मकै-भटमास भुटेर दिनुहुन्थ्यो।

कमरेडली भावना थियो, माया र विश्वास थियो। आफ्नो सबैभन्दा गोप्य पूजाकोठामा हामी बस्ने ठाउँ हुन्थ्यो। आफ्ना बाकस र दराज भएका ठाउँमा राख्नु हुन्थ्यो। कुन जातको, कुन धर्मको केही सोधिँदैन थियो। भूमिगत कार्यकर्ताको आफ्नो निजी जीवन थिएन। जनताको घर आफ्नो घर, जनता नै आफन्त थिए। आफ्नो घर सेल्टरका रूपमा प्रयोग गरेर अतुलनीय गुण लगाउनु हुने कमरेडहरूमा देवीप्रसाद रेग्मी, छविलाल श्रेष्ठ, लता प्रसाईं, तुलसा बराल, काशीनाथ पौडेल, युवराज पाठक, तारा काफ्ले, तुलसा बानियाँ, कमला घिमिरे, नरमाया कार्की जानुका सिटौला, रामचन्द्र उप्रेती, सावित्रा खड्का, कल्पना सिटौला, उर्मिला पौडेल, समधोज कार्की, दिनानाथ गौतम, पृथ्वीशोभा मैनाली, पम्फा दाहाल, इन्दिरा चापागाईं, कर्णबहादुर मगर, होमनाथ

भण्डारी, रुद्र चापागाई, गोपाल पन्त, शेखर घिमिरे, माधव घिमिरे, तीर्था उदास, खड्गमाया निरौला, खेमकुमारी काफ्ले, भक्ता दाहाल, हरिमाया बराल, रुद्र खड्का, पवित्रा पाठक, कृष्णमाया भण्डारीको नाम छुटाएँ भने अन्याय हुन्छ। त्यसका साथै पुष्प बस्नेत, रमेश भट्टराई, खडानन्द वाग्ले, कल्याण केसी, इन्द्रकुमारी गुरुङ, अर्जुन राई, कृष्ण राई, बछला खनाल, मेनुका गौतम, कमल लामिछाने, चान फौदार ताजपुरिया, तिला निरौला, डम्बर बस्नेत, भीमा श्रेष्ठ, हरि राना, नीलकण्ठ निरौला, निर्मला शिवाकोटी, कमला घिमिरे, कृष्ण खड्का, उर्मिला भण्डारी, शान्ता मुखिया, जीवलाल गौतम, सीता भट्टराई, वसन्ती न्यौपाने, गणेश श्रेष्ठ, रेणुका ढुङ्गेल, विमला दाहालका घरहरूले दिएको न्यानो स्पर्श र माया कसरी बिर्सन सक्छु र ? त्यस्तै श्री लामिछाने, सीता घिमिरे, गजेन्द्र श्रेष्ठ, खगेन्द्र आचार्य, ददिराम खनाल, भीम अधिकारी, यशोदा अधिकारी, होमबहादुर थापा, भीम खवास, गजेन्द्र खवास, नेत्रकुमारी पौडेल, यमनाथ दाहाल, भोजकुमार घिमिरे, होमनाथ दङ्गाल, किरण राई, बलजित राई होमप्रसाद गौतम आदिको ममतायुक्त छहारी र आश्रयस्थल सधैंभरि सम्झिरहन्छु। अन्य कतिपय कमरेडहरूको नाम मैले सम्झन सकिनँ। पूर्णकालीन कार्यकर्ताका रूपमा काम गर्नेमा गीता गजुरेल, शान्ता खतिवडा, सीता उप्रेती, सुकला गुरुङ, यमुना खरेल आदि हुनुहुन्थ्यो।

क्रान्तिकारी आन्दोलनकै दौरानमा मेरो विवाह पार्टी नेतृत्वको आयोजनामा एउटा सेल्टरमा जिल्लामै भूमिगत रहेर काम गर्ने पार्टी कार्यकर्ता चन्द्रकुमार पोखरेलसँग भयो। विवाहमा प्रमुख अतिथि कमरेड अमृत बोहरा हुनुहुन्थ्यो, मेची अञ्चलका अगुवा नेता र जिल्लाका अगुवा कमरेडहरूको उपस्थिति थियो। विवाह के हो, वैवाहिक जीवनपछि आउन सक्ने समस्या र चुनौतीलाई समाधान कसरी गर्ने भन्ने प्रशिक्षण दिइयो। कार्यक्रम बेलुका ८ बजेदेखि बिहान २ बजेसम्म चल्यो। त्यसको नेतृत्व कमरेड अष्टलक्ष्मी शाक्यले गर्नुभएको थियो। सामान्य खानाको व्यवस्था थियो। सबै कमरेडहरूले विवाहपछि पनि पार्टी कामको निरन्तरताको अपेक्षासहित शुभकामना राख्नुभयो। हामीले पनि पार्टी नेतृत्वलाई ढुक्क रहन अनुरोध गर्दै देश, जनता, पार्टी र क्रान्तिको पक्षमा दृढतापूर्वक लागि रहने प्रतिबद्धता जाहेर गर्यौं। हाम्रो विवाह तोपगाछी गाविसका प्रेमबहादुर राईको घरमा भएको थियो।

त्यसबेला सेल्टरदाताहरूले नेकपा (माले)का कार्यकर्ताहरूलाई कर्मवीर योद्धा समान ठान्थे। सेल्टरदातारू आफ्नो घरलाई देश दुनियाँ बदल्ने योजनाका थलोका रूपमा लिन्थे।

यो संस्मरण लेखिरहँदा कमरेड कर्णबहादुर मगरको नाम लेखिएन भने सेल्टरको स्मरण अधुरो हुनेछ। धाइजनको जङ्गलछेउमा एउटा सानो झुप्रो पार्टीका अध्ययन सामग्री, प्रकाशनहरू त्यही सेल्टरमा हुन्थे। सुरक्षाको अभिभारा सेल्टरदाताकै हुन्थ्यो। एकसरो काम सकेर सानो समूह बनाई पार्टी प्रकाशनको अध्ययन गर्ने काम त्यही सेल्टरमा नै हुन्थ्यो। कर्ण कमरेड दिनभरि मालिकको घरमा काम गर्नु हुन्थ्यो, राती क्रान्तिको काममा जनतालाई सङ्गठित गर्ने काम गर्नु हुन्थ्यो। पार्टीलाई आर्थिक रूपले बलियो बनाउन चुलोको छेउमा माटाको घैँटोमा छाक काटेर पार्टीको नाममा एक मुठी चामल राख्ने, कुखुराले चल्ला निकाल्दा एउटा चल्लो पार्टीका नाममा छुट्याउने, साहुले दिएको ज्याला पार्टीलाई लेभी बुझाउने गर्नुहुन्थ्यो। उहाँकी ८० वर्षीया आमाले पनि 'नानी, माले देउताका लागि भाले छुट्याएर राख्या छ, हाम्रो सुख माले देउताले मात्र ल्याउन सक्छ' भन्नु हुन्थ्यो। आमाले देखाउनु भएको यो अटल विश्वासले मलाई कहिल्यै निराश हुन दिएन। पार्टीका नेता-कार्यकर्ताका लागि भनेर सिरक छपाएर राखिएको थियो, आफू नओढी जाडो आफू सहने तर पार्टीका नेतालाई दुःख नहोस् भन्ने सोच राख्नु हुन्थ्यो।

दर्जनौं नेता-कार्यकर्ताहरू लामो समयदेखि कठोर बन्दी जीवन बिताउँदै हुनुहुन्थ्यो। कवि-कलाकारहरू बन्द पर्खालभित्र आफ्नो आवाज घन्काइरहनु भएको थियो। हामी पार्टी काममा अहोरात्र लाग्ने कार्यकर्ताहरू गाउँका झुप्राहरूमा जनतालाई सङ्गठित गर्दै सङ्घर्षको ज्वाला घन्काउँदै थियौं। अन्त्यमा जनताको बलिदानीपूर्ण सङ्घर्ष सडकमा पोखियो। ३० वर्षे निरङ्कुश पञ्चायती व्यवस्था अन्त्य भयो। हाम्रा सेल्टरहरू सहरबजार, सदरमुकाम र राजधानीमा उद्घाटित भए। ●

पार्टी निर्माणमा सेल्टरदाताको भूमिका

युवराज कार्की
केन्द्रीय सल्लाहकार परिषद् सदस्य

साढे तीन दशकअधिसम्म हाप्रो देश राजाको निरङ्कुश शासनमुनि पिल्सिरहेको थियो। जनताका सम्पूर्ण अधिकार खोसिएका थिए। समयले निरङ्कुश शासनविरुद्ध एउटा जबर्जस्त आन्दोलनको माग गरिरहेको थियो। देशमा निरङ्कुश शासनका विरुद्ध लड्ने दुइटा शक्ति थिए— एउटा उदार पुँजीवादी शक्ति, जसको नेतृत्व नेपाली काङ्ग्रेसले गर्थ्यो र अर्को क्रान्तिकारी वामपन्थी शक्ति, जसको नेतृत्व नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीले गर्थ्यो। दुवै शक्ति मिलेर लडेको भए निरङ्कुश शासन धेरै अघि धराशयी भइसक्ने थियो र देशमा लोकतन्त्रको नयाँ बिहानी भित्रिसक्ने थियो। तर नेपाली काङ्ग्रेस वामपन्थीहरूसँग मिलेर संघर्षमा उत्रन तयार भएन। ऊ भारतमा निर्वासित भएर एकलै लोकतन्त्र ल्याउने डड्का पिटेर बसेको थियो। नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी संयुक्त आन्दोलनको पक्षमा त थियो तर टुटफुट र विभाजनले आफैँ कमजोर भइसकेको थियो। यस्तो परिस्थितिमा सबैभन्दा पहिले मुलुकको विभाजित कम्युनिस्ट आन्दोलनलाई एकताबद्ध गर्न जरुरी थियो। यो काम आपसी अन्तरद्वन्द्व र गुटबन्दीमा फसेका पुराना कुनै पनि नेता वा समूहबाट सम्भव थिएन। त्यसैले यो ऐतिहासिक जिम्मेवारी पूरा गर्ने पहलकदमी झापाली कम्युनिस्ट क्रान्तिकारीहरूले लिए।

उनीहरू मनमोहन अधिकारीले नेतृत्व गरेको नेकपाको पूर्व कोशी समूहको मातहतमा काम गर्दै थिए। पार्टी काममा लाग्दै जाँदा क्रान्तिकारी आन्दोलन कसरी अगाडि बढाउने भन्ने सबालमा पूर्व कोशी समूहको नेतृत्वसँग झापाली क्रान्तिकारीहरूको मतभेद बढ्दै गयो। सामन्ती शोषण उत्पीडनका विरुद्ध किसानहरूले गरेका शान्तिपूर्ण सङ्घर्षलाई निरङ्कुश पञ्चायती सरकारले निर्मम दमन गर्न थालेपछि झापाली क्रान्तिकारीहरू अब सशस्त्र सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने निष्कर्षमा पुगे। तर पूर्व कोशी समूहको

नेतृत्व चाहिँ अहिले सशस्त्र सङ्घर्ष गर्ने बेला भएको छैन भन्ने मान्यता राख्थ्यो । यसबेलाको परिस्थिति भने झापालीहरूको निष्कर्षलाई सहयोग पुग्ने ढङ्गले विकसित भइरहेको थियो । भारतको पश्चिम बङ्गालमा नक्सलवादी आन्दोलन चर्किरहेको थियो । उत्तरतर्फ चीनमा ‘सांस्कृतिक क्रान्ति’ को उभार आइरहेको थियो । चीनले भारतको नक्सलवादी आन्दोलनलाई खुलमखुला समर्थन गर्न थालेको थियो । उत्तर र दक्षिण दुवै तर्फको रापतापले हाम्रो देशका क्रान्तिकारीहरूलाई नछुने कुरै थिएन । नेपाल-भारत बीचको खुला सिमानाले गर्दा एक अर्को देशमा आवतजावत गर्न कुनै कठिनाइ थिएन । यसैबीच मेची वारीका झापाली क्रान्तिकारीहरू र मेचीपारिका नक्सलवादीहरूका बीच भेटघाट र विचार आदानप्रदान हुन थाल्यो । नक्सलवादीहरूसँग सम्पर्क बढ्दै गएपछि पूर्व कोशी समूहसँग झापाली क्रान्तिकारीहरूको अन्तरविरोध अझ फराकिलो बन्दै गयो । पूर्व कोशी समूहका नेता गोपालकृष्ण प्रसाईं (झापा) सँग झापाली क्रान्तिकारीहरू पहिलेदेखि नै असन्तुष्ट थिए । त्यसले झापा जिल्ला कमिटीभित्र ठूलो अन्तरविरोध पैदा गर्‍यो । त्यो अन्तरविरोध समाधान गर्न पूर्व कोशीले मोहनचन्द्र अधिकारीलाई झापा पठायो तर उहाँले नेतृत्वको चाहनाबमोजिम गोपालकृष्ण प्रसाईंलाई बचाउ गर्नुको साटो झापाली युवाहरूलाई नै साथ दिनुभयो । यसबाट रूष्ट भएर पूर्व कोशी समूहले मोहनचन्द्र अधिकारीलाई कारबाही गर्‍यो ।

यसै घटनालाई लिएर झापाली क्रान्तिकारीहरूले पूर्व कोशी समूहसँग सम्बन्ध विच्छेद गरे र राधाकृष्ण मैनालीको नेतृत्वमा ‘झापा जिल्ला को-अर्डिनेसन कमिटी’ गठन गरे । यही बिन्दुदेखि उनीहरूले स्वतन्त्र रूपले काम गर्न थाले । उनीहरूले लडाकु किसान आन्दोलनलाई सशस्त्र सङ्घर्षको उचाइमा उठाउन नक्सलवादीहरूले अपनाउँदै आएको ‘वर्गशत्रु खत्तम’ को बाटो समाते । यस क्रममा किसानहरूमाथि असह्य शोषण, दमन र उत्पीडन चलाउँदै आएका सामन्ती जमिन्दारहरूमाथि एक्सन गर्दा केही मानिसहरू मारिए । यसको बदलामा निरङ्कुश पञ्चायती सरकारले झापाली क्रान्तिकारीहरूमाथि ठूलो दमन अभियान चलायो । त्यो दमन अभियानका क्रममा ठूलो सङ्ख्यामा प्रहरी परिचालन गरियो, घर घरमा छापा मारियो, कम्बिड अप्रेसन चलाइयो, तालिम प्राप्त कुकुर समेत प्रयोग गरियो र ठूलो संख्यामा आन्दोलनकारी नेता, कार्यकर्ता र सहयोगी जनतालाई गिरफ्तार गरियो । यस्तो विषम परिस्थितिमा आफ्नो शक्ति जोगाउन कयौँ क्रान्तिकारीहरू भूमिगत भए, कयौँ निर्वासित भए । पक्राउ परेका नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई अमानविय यातनाका साथ जेलमा हालियो । जेल हालिएका नेताहरूमध्ये रामनाथ दाहाल, नेत्र घिमिरे, वीरेन्द्र राजवंशी, कृष्ण कुईकेल र नारायण

श्रेष्ठलाई २०२९ फागुन २१ गते जेल सार्ने बहानामा इलामको सीमा नजिकै झापाको सुखानीमा लगेर निर्ममतापूर्वक गोली हानी हत्या गरियो ।

क्रान्तिकारी योद्धाहरूलाई हत्या गरेर क्रान्तिको प्रवाहलाई रोक्ने प्रतिक्रियावादीहरूको दुष्प्रयास संसारमा कहीं पनि सफल भएको छैन । झापाबाट सुरु भएको क्रान्तिकारी आन्दोलनको प्रभाव पनि त्यसको अपवाद हुन सक्दैन थियो । झापाली क्रान्तिकारीहरूले सुखानीमा बगाएको रगतले देशभर छरिएर रहेका धेरै युवाहरूलाई क्रान्तिकारी आन्दोलनमा लाग्न प्रेरित गर्‍यो । नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनमा क्रान्तिकारी कार्यदिशाको खोजी गर्दा झापाली क्रान्तिकारीहरूबाट उग्रवामपन्थी प्रकृतिका गम्भीर गल्तीहरू पनि भएका थिए । अनुभवको कमी र अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थितिको प्रभावले गर्दा उनीहरूमा उग्रवामपन्थी चिन्तन र क्रान्तिको नक्कल गर्ने प्रवृत्ति देखापरेको थियो । तर उनीहरूमा रहेको उदात्त क्रान्तिकारी भावना, निरङ्कुश शासनका विरुद्ध लड्ने आँट, जाँगर र प्रतिबद्धता तथा लक्ष्य प्राप्तिका निम्ति अविраम लागि रहने दृढताले गर्दा समयक्रममा उनीहरूले आफ्ना गल्ती-कमजोरीहरू सच्याउँदै गए र नेपालको विभाजित कम्युनिस्ट आन्दोलनलाई क्रान्तिकारी कार्यदिशाको आधारमा पुनर्गठन गर्ने अभियानलाई सफलताको शिखरमा पुऱ्याई छाडे । उनीहरूले सुरु गरेको क्रान्तिकारी अभियानकै जगमा २०३२ सालमा ‘अखिल नेपाल कम्युनिस्ट क्रान्तिकारी को-अर्डिनेसन कमिटी (मार्क्सवादी-लेनिनवादी)’ गठन भयो । यस घटनापछि नेपालको विभाजित कम्युनिस्ट आन्दोलनभित्र क्रान्तिकारी ध्रुवीकरणको नयाँ प्रक्रिया सुरु भयो । देशका विभिन्न भागमा छरिएर रहेका क्रान्तिकारीहरू नयाँ ढङ्गले सोच्न र कम्युनिस्ट आन्दोलनलाई पुनर्गठन गर्ने दिशामा अघि बढ्न थाले ।

उता पुष्पलाल समूहभित्र पनि क्रान्तिकारीहरूको ठूलो पङ्क्ति नेतृत्वसँग असन्तुष्ट रहेछ र कम्युनिस्ट आन्दोलनभित्र क्रान्तिकारी कार्यदिशाको खोजीमा रहेछ । झापाली क्रान्तिकारीहरूले ‘को-अर्डिनेसन केन्द्र’ गठन गरेर देशभरका क्रान्तिकारीहरूलाई एकताको आह्वान गरेपछि उहाँहरू पनि पुष्पलाल समूहबाट अलग हुनुभयो र मुक्ति मोर्चाको नामबाट अघि बढ्न थाल्नु भयो । समान उद्देश्य बोकेका यी दुवै समूहबीच भेटघाट र छलफलपछि एकताबद्ध भएर अघि बढ्ने सहमति भयो । यो सहमतिले देशभर छरिएर रहेका क्रान्तिकारीहरूलाई एकता अभियानमा सामेल हुन ठूलो प्रेरणा दियो । त्यसको केही समयपछि दाङको ‘सन्देश समूह’ र ‘पूर्वको रातो झण्डा समूह’ पनि एकता अभियानमा सामेल भए । त्यसैगरी क्रान्तिकारी कार्यदिशाको खोजी गरिरहेका सानाठूला धेरै समूह यो अभियानमा सामेल हुँदै गए । यसरी देशमा एउटा क्रान्तिकारी कम्युनिस्ट

पार्टी निर्माण गर्ने न्यूनतम आधार तयार भएपछि २०३५ सालमा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (मार्क्सवादी-लेलिनवादी) नामको नयाँ पार्टी गठन भयो ।

यसले नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनभित्र पुनर्गठन र ध्रुवीकरणको व्यापक लहर सिर्जना गर्नुका साथै निरङ्कुश शासनका विरुद्ध लड्ने बलियो आधार खडा गरिदियो । झापा विद्रोहको आधारशिलामा खडा भएको त्यही पार्टी गठन, पुनर्गठन र एकीकरणका नयाँ चक्रहरू पूरा गर्दै आज आएर नेकपा (एमाले) का रूपमा विकसित भएको छ । नेकपा (एमाले) आज नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनको मूलधार मात्र नभएर राष्ट्रिय राजनीतिकै मुख्य शक्ति बन्न पुगेको छ । यही पार्टीको नेतृत्व र सहभागितामा देशमा ठूलाठूला आन्दोलनहरू भए, मुलुकका प्रमुख राजनीतिक दलहरूको संयुक्त आन्दोलनले निरङ्कुश राजतन्त्रको अन्त्य भयो र देशमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना भयो । शान्तिपूर्ण जनआन्दोलनले प्राप्त गरेका उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्न संविधानसभाको निर्वाचन भयो । जननिर्वाचित संविधानसभाले नयाँ संविधान निर्माण गर्‍यो र त्यसले मुलुकलाई समाजवादतर्फ अघि बढ्ने बाटो समेत खोलिदियो । अहिले हामीहरू समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको राष्ट्रिय लक्ष्य पूरा गर्दै समाजवादतर्फ अघि बढ्ने विन्दुमा आइपुगेका छौं ।

हाम्रो पार्टी र सिङ्गो देशलाई यहाँसम्म ल्याउन धेरै क्रान्तिकारी योद्धाहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नु भएको छ । देशमा एकछत्र निरङ्कुश शासन चलिरहेका बेलामा क्रान्तिकारीहरूको एउटा पङ्क्तिले आफ्ना सम्पूर्ण सुख, सुविधा र व्यक्तिगत उन्नतिका सबै अवसरहरूलाई त्याग्दै सङ्घर्ष र बलिदानको कष्टसाध्य बाटो नरोजेको भए, अर्को एउटा पङ्क्तिले क्रान्तिकारी परिवर्तनका निम्ति सुखानी, चमैता, भीमान, छिन्ताङ, पिस्कर र अन्य कयौं ठाउँको धर्ती आफ्नो रगतले रङ्ग्याउन तयार नभएको भए, अझ अर्को एउटा पङ्क्तिले आफ्नो जीवनको सबैभन्दा ऊर्जाशील कालखण्ड दशकौंसम्म जेलका चिसा छिडीमा यातनापूर्वक बिताउन तयार नभएको भए, अझ भनौं अर्को एउटा पङ्क्तिले निरङ्कुश शासकका बन्दुकसँग लुकामारी खेल्दै गाउँ-गाउँमा पुगेर जनतालाई जागृत, सङ्गठित र आन्दोलित नगरेको भए, आज हामीसँग न नेकपा (एमाले) जस्तो क्रान्तिकारी पार्टी हुने थियो, न त देशमा लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नै आउने थियो । देशको कम्युनिस्ट आन्दोलनमा सामेल हुन आउने नयाँ पुस्ताले अधिल्लो पुस्ताको यो गौरवशाली इतिहास र योगदानलाई देख्न सक्नुपर्छ, त्यसलाई आदर्शका रूपमा लिन सक्नुपर्छ र त्यसबाट उचित शिक्षा लिंदै आन्दोलनलाई सिर्जनात्मक रूपले अझै उचाइमा पुऱ्याउने सङ्कल्प गर्नु पर्दछ ।

हाम्रो पार्टी र मुलुकलाई यो उचाइसम्म पुऱ्याउन सेल्टरदाताहरूको पनि अत्यन्त ठूलो योगदान रहेको छ । निरङ्कुश शासनका विरुद्ध विद्रोहको झण्डा उठाउँदै क्रान्तिकारी आन्दोलनमा होमिएको हुनाले हाम्रो पार्टीले सुरुदेखि नै कडा भूमिगत ढाँचामा काम गर्नुपुऱ्यो । यसका अधिकांश नेता तथा कार्यकर्ता भूमिगत राजनीतिक गतिविधिमा लागेका थिए । उनीहरूलाई खान, बस्न र राजनीतिक गतिविधि गर्न सुरक्षित ठाउँको आवश्यकता पर्दथ्यो । त्यस्ता सुरक्षित ठाउँलाई सेल्टर भनिन्थ्यो । पार्टी र क्रान्तिकारी आन्दोलनलाई समर्थन गर्ने जनताका घरलाई सेल्टरका रूपमा प्रयोग गरिन्थ्यो । पार्टीका माइन्टुट, दस्ताबेज, टाइपराइटर, लिथोमेसिन र अन्य आवश्यक सामग्रीहरू सुरक्षित रूपले राख्न पनि सेल्टरको आवश्यकता पर्दथ्यो । पार्टीका मिटिङ, बैठक, भेटघाट, प्रशिक्षण र भेलाहरू आयोजना गर्न सेल्टर नै चाहिन्थ्यो । ठूलठूला सम्मेलन र महाधिवेशनहरू गर्न पनि सुरक्षित सेल्टर नै चाहिन्थ्यो । निरङ्कुश शासनको त्यस कालखण्डमा सेल्टरबिना हाम्रो पार्टी एक पाइला पनि अघि बढ्न सक्ने थिएन । यति धेरै महत्त्व थियो सेल्टरको त्यतिबेला । तर सेल्टर पाउन कहाँ त्यति सजिलो थियो र ? निरङ्कुश सरकारले वारेन्ट काटेर खोजी गरिरहेका नेता तथा कार्यकर्तालाई सेल्टर दिने कुरा कम जोखिमपूर्ण थिएन । अलिकति तलमाथि पर्ने बित्तिकै त्यस्ता सेल्टरदाताहरू सरकारको कोपभाजनमा पर्न सक्थे । त्यस्तो जोखिमको सामना गर्दै विभिन्न जिल्लाका जनताले हाम्रो पार्टीका नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई सेल्टर दिएर मुलुकको लोकतान्त्रिक आन्दोलनमा ठूलो सहयोग पुऱ्याएका थिए ।

कुनै एउटा घरलाई सेल्टरका रूपमा विकास गर्न धेरै मिहिनेत गर्नु पर्दथ्यो । सबभन्दा पहिले घरमूलीलाई पार्टीको पक्षमा ल्याउनु पर्दथ्यो । त्यसपछि क्रमशः घरका प्रत्येक सदस्यहरूलाई पार्टीको पक्षमा ल्याउनु पर्दथ्यो । परिवारका एक जना सदस्य मात्र पनि पार्टीको विपक्षमा रहे भने त्यो घरलाई सेल्टरका रूपमा प्रयोग गर्न सकिँदैनथ्यो । हामी परिवार र सम्पूर्ण सदस्यको समर्थन प्राप्त गर्न पहिले महिलाहरूको विश्वास जित्ने प्रयास गर्थ्यौं । त्यसका लागि हामी भान्सामा गएर तरकारी केलाउने, खाना पकाउने, भाँडा माइने, बच्चा हेर्ने, छोराछोरी पढाइदिने, कपडा धुने, सुरक्षालाई ध्यान दिँदै मेलापातमा गएर सघाउने काम गर्थ्यौं । यसका साथै जनवादी गीतहरू गाउने, क्रान्तिकारी कथाहरू सुनाउने, अन्य मुलुकका क्रान्तिकारी योद्धाहरूको जीवनी पढाउने आदि कामहरू गरेर सेल्टरदाता परिवारको विश्वास जित्ने प्रयास गर्थ्यौं । गाउँमा भन्दा सहरमा सेल्टर बनाउन गाह्रो हुन्थ्यो । तर सेल्टरमा आवतजावत गर्न चाहिँ गाउँमा भन्दा शहरमा सजिलो हुन्थ्यो । गाउँमा सेल्टरभित्र जाँदा कसैले नदेख्ने गरी साँझ परेपछि मात्र प्रवेश गर्नु पर्दथ्यो । त्यसैगरी सेल्टरबाट बाहिर जाँदा पनि उज्यालो नहुँदै कसैले नदेख्ने गरी निस्कनु

पर्दथ्यो । सेल्टरमा बस्दा घरमा आउने नातागोता र अपरिचित मानिसले नदेखून् भनेर प्रायः तलामाथि बस्नु पर्दथ्यो । तलामाथि बस्नु पर्दा तल भान्साबाट आउने धूवाँले साह्रै सताउँथ्यो । दिसापिसाब लाग्दासमेत दिउँसो बाहिर निस्कन पाइँदैनथ्यो । त्यसका लागि घरभित्रै विशेष व्यवस्था मिलाइएको हुन्थ्यो । सेल्टरदाता परिवारले पार्टीका नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई आफ्नै दाजुभाइ, छोराछोरी र पारिवारिक सदस्यजस्तै माया गर्नुहुन्थ्यो । घरमा पाकेको मिठो मसिनो नछुट्याइकन बाँडीचुँडी खानुहुन्थ्यो । जनताबाट प्राप्त यस्तो माया ममताले भूमिगत बसेर काम गर्ने नेता तथा कार्यकर्तालाई आन्दोलनमा लागिरहन थप प्रेरणा दिन्थ्यो । मधेसका जिल्लाहरूमा त भूमिहीन किसानहरूले अर्काको मेलामा जाँदा आफूलाई दिएको खाजासमेत जोगाएर कमरेडहरूलाई ल्याइदिनु हुन्थ्यो । यसरी हिजोका कठिन दिनहरूमा पार्टीलाई सेल्टर दिएर क्रान्तिकारी आन्दोलनमा सहयोग पुऱ्याउने जनताको योगदानलाई हामीले कहिल्यै पनि भुल्नु हुँदैन ।

मैले आफ्नो भूमिगत जीवनको सबैभन्दा धेरै समय काठमाडौँको पार्टी काममा लगाएको थिएँ । यहाँ कस्ता कस्ता सेल्टरहरू बनाइयो भन्नेबारेमा सङ्क्षेपमा चर्चा गर्ने प्रयास गरेको छु । यहाँ हामीले बनाएका अधिकांश सेल्टर विद्यार्थी, कर्मचारी र मजदुरका डेराहरू थिए । विद्यार्थीहरूले बाआमाले दिएको सीमित खर्च कटौती गरेर तथा कर्मचारी र मजदुरहरूले आफ्ना बालबच्चा पढाउने खर्च कटौती गरेर पार्टीका भूमिगत नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई पालेका थिए । केही महत्त्वपूर्ण सेल्टरहरू पार्टीले आफैँ कोठा भाडामा लिएर पनि चलाएको थियो । स्थानीय जनताका थोरै घरहरू मात्र सेल्टरको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो । नखवु जेल ब्रेक गरेर पार्टीको सम्पर्कमा आइपुगेका झापा विद्रोहका एक नायक तत्कालीन को-अर्डिनेसन केन्द्रका नेता सीपी मैनालीलाई राजधानीमै सुरक्षित रूपले राख्ने कुरा कम जोखिमपूर्ण थिएन । उहाँलाई प्रहरीले रेड अलर्ट नोटिस जारी गरेर खोजी गरिरहेको थियो । यस्तो अवस्थामा निरङ्कुश राजतन्त्रको प्रमुख अखडा नारायणहिटी दरबारको थोरै दूरीमा त्यसलाई उखेलेर फ्याँक्ने अभियान चलाइरहेको राजनीतिक पार्टीको प्रमुख नेता बस्थ्यो भन्ने कुरा आज कतिपय मानिसलाई पत्थार नलाग्न सक्छ । तर त्यसबेला हाम्रो पार्टीले अवलम्बन गरेको कडा भूमिगत कार्यशैलीले गर्दा त्यो सम्भव भएको थियो । ज्ञानेश्वरको मन्दिरको पछाडिपट्टि ताप्लेजुङ जिल्लाका पूर्वसभापति विजय थेवेकी बजुको एउटा सानो घर थियो । त्यही घरमा को-अर्डिनेसन केन्द्रका प्रमुख नेता सीपी मैनाली बस्नु हुन्थ्यो । एकदिन अमृत बोहराले मलाई त्यो घरमा लिएर जानुभयो र उहाँ कमरेड 'जय' भनेर मलाई चिनाउनु भयो । त्यसबेला कसैलाई पनि खुला नामबाट परिचय गराइन्थ्यो । एकछिनको बातचितबाट मैले उहाँ पार्टीको निकै ठूलो नेता हुनुपर्छ भन्ने अनुमान लगाइसकेको थिएँ तर केही दिनअघिमात्र

बहुचर्चित नख्खु जेल विद्रोहबाट बाहिर निस्कन सफल भएका यति ठूलो नेतालाई यति सजिलै भेट्न सकिएला भनेर मैले कल्पना पनि गरेको थिइँनँ।

यट्खाको दमाई टोलमा लोकेन शाहीको घरमा मेरो डेरा थियो। पार्टीले पहिलेदेखि नै सेल्टरका रूपमा प्रयोग गर्दै आएको त्यो डेरामा मलाई अमृतले लैजानु भएको थियो। यट्खाको त्यो सेल्टरमा सीपी मैनाली, माधव नेपाल, अमृत बोहरा लगायत पार्टीका वरिष्ठ नेताहरू बाक्लै आउजाउ गर्नुहुन्थ्यो। यसैबीच भियतनामले कम्बोडियामाथि हमला गर्‍यो। हामीले त्यो अन्यायपूर्ण हमलाका विरुद्धमा एउटा पर्चा निकाल्यौँ। पार्टीले भर्खै एउटा लिथो मेसिन किनेको थियो। त्यसैबाट त्यो पर्चा छापिएको थियो। माघे सङ्क्रान्तिको दिन थियो, सबै मानिसहरू मिठो मसिनो खान लागेका थिए। हामीचाहिँ काठमाडौँ उपत्यकाका विभिन्न ठाउँमा पर्चा छर्न गयौँ। सुरेश कार्की र मेरो जिम्मा पुरानो बसपार्क परेको थियो। पर्चा छरिसकेपछि केही पर्चा बाँकी रहे। यति किन फिर्ता लैजाने भनेर हामी दोहोर्‍याएर छर्न थाल्यौँ। पञ्चायतकाल न हो, सादा पोसाकका प्रहरीहरू तैनाथ गरेको रहेछ। पहिले छरेका पर्चा भेटेपछि उनीहरू सतर्क भइसकेका रहेछन्। यही गल्तीले गर्दा म पक्राउ परें। मलाई हनुमानढोका प्रहरी कार्यालयमा ४५ दिनसम्म बिना पुर्जा यातना दिएर राखेको थियो। मलाई सीपी, माधव, अमृत लगायतका महत्त्वपूर्ण नेताहरू बस्ने सबै सेल्टर थाहा थियो। मेरो कोठामा पनि उहाँहरू बारम्बार आएर बस्ने गर्नुहुन्थ्यो। मलाई लिथो मेसिन, टाइपराइटर र पार्टीका संवेदनशील दस्तावेजहरू राखेको ठाउँ पनि थाहा थियो। त्यसबेला मैले अलिकति मात्र पनि गोपनीयता खुस्काएको भए पार्टीको जहाज डुब्न सक्थ्यो। प्रहरी हिरासतमा मलाई असह्य यातना दिइएको थियो। खुट्टा ठाडो र टाउको उँधोमुन्टो लगाएर पैतालामा प्लास्टिकको डोरीले हिकार्एको थियो। प्लास्टिकको डोरीले पैतालामा हान्दा मेरा आँखाबाट झिल्ला छुट्थ्यो। पैतालाबाट छर्छर्ती रगत बग्थ्यो। मैले सङ्घर्षको मैदानमा सहादत प्राप्त गरेका वीर-वीराङ्गनाहरूलाई सम्झँदै दारा किटेर त्यस्ता सबैखाले यातना सहें तर पार्टीको कुनै पनि गोपनीयता खोलिनँ। मैले प्रहरीलाई आफ्नो कोठासमेत देखाइँनँ। अर्कै साथीको कोठा देखाएर उनीहरूलाई छक्याइदिँँ। त्यसपछि मलाई काठमाडौँको केन्द्रीय कारागारमा लगेर थुनियो। २०३५/३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलनले मलाई जेलबाट छुटायो।

जेलबाट छुटेपछि म फेरि यट्खाको पुरानै कोठामा बस्न थालें। एकदिन त्यहाँ सीपी, माधव र अमृतहरू भेला हुनुभएको थियो। बेलुका यस्तै छ/सात बजेको हुँदो हो, यट्खा दमाई टोलमा एक्कासि प्रहरीको हुल देखा पर्‍यो। कहिल्यै नदेखिने त्यो अपायक ठाउँमा अचानक प्रहरी देख्दा मेरो त सातै गयो। प्रहरी टोली हामी बसेको सहित आठ/

दसवटा घरलाई घेरा हाल्दै अघि बढ्न थाल्यो । त्यहाँबाट उम्किने कुनै उपाय थिएन । पार्टीको महासचिव भएको हुनाले कमसेकम सीपीलाई कसरी जोगाउने भनेर सबैले सोचन थाल्यौं । हाम्फालेर भाने कि भन्ने कुरासमेत उठ्यो । तर त्यसो गर्दा झन् ठूलो खतरा हुने देखियो । के गरौं, कसो गरौं भनेर छटपटी भइरहेका बेला अमृतले एकपटक घरबेटीलाई बुझ्न लगाऊँ कि भन्ने कुरा ल्याउनु भयो । घरबेटी माथिल्लो तलामा बस्थे । अमृतले उनलाई तल गएर प्रहरी किन आएको रहेछ बुझ्न लगाउनु भयो । कुरो बुझेर आएपछि घरबेटीको कुरा सुनेर हामी तीन छक्क पच्यौं । प्रहरी त मूर्ति चोर खोज्न पो आएको रहेछ । त्यही टोलमा बस्ने कुनै मानिसले मूर्ति चोर घरमा लुकाएको भन्ने सूचना प्रहरीकोमा पुगेछ । त्यही घरमा छापा मार्न प्रहरी आएको रहेछ । अन्ततः प्रहरीले मूर्ति चोरलाई पक्रेर लगे । हामी ठूलो दुर्घटनाबाट बच्यौं ।

सोल्टीमोडनिर रहेको अशोक राईको डेरा सुरुमा पार्टीले प्रयोग गर्ने अर्को महत्त्वपूर्ण सेल्टर थियो । एकदिन त्यहाँ अमृत बोहरा, अशोक राई, माधव पौडेल र म भेला भएका थियौं । त्यहाँ कमरेड जय पनि आउनु भएको थियो । कुरा चल्दै जाँदा मैले सीपीको प्रशंसा गर्दै 'एउटै जिल्लावासी भएर पनि मैले सीपीलाई चिन्न पाएको छैन, देखेको पनि छैन, एकपटक भेट्ने साह्रै ठूलो इच्छा छ' भन्ने कुरा राखें । मेरो कुराप्रति जय र अमृतले कुनै प्रतिक्रिया जनाउनु भएन । अशोक राई र माधव पौडेल मात्र मुसुमुसु हाँस्नु भयो । सुरुमा त मैले उहाँहरू हाँस्नु भएको तात्पर्य बुझिनँ, पछि पो थाहा भयो उहाँहरूले त सीपीलाई पहिल्यै चिनिसकु भएको रहेछ, त्यसबेला मेरो अवोधपना देखेर हाँस्नु भएको रहेछ । मैले त्यही डेरामा रत्नकुमार बान्तवालालाई पहिलो पटक भेटेको थिएँ, त्यो पनि कमरेड महेशको नामबाट । मेरो त्यही भेट रत्नकुमार बान्तवासँगको अन्तिम भेट बन्न पुग्यो ।

अचेल तीनकुनेबाट अलि अघि बढेपछि त्रिभुवन विमानस्थलको कम्पाउन्डभित्र एयरकार्गोका ठूलठूला बिल्डिङहरू देखिन्छन् । कुनै बेला त्यहाँ गैह्रीगाउँ नामको एउटा सानो बस्ती थियो । बस्तीको बीचमा रमेश केसी नाम गरेका साथीको पुरानो घर थियो । त्यो घर भूमिगत 'राँको सक्रिय दल' को भूमिगत कार्यालय थियो । 'राँको सक्रिय दल' को—अर्डिनेसन केन्द्रसँग सम्पर्क हुनुभन्दा पहिले हामीले गठन गरेको क्रान्तिकारी सङ्गठन थियो । अशोक राईको नेतृत्वमा गठन गरेको त्यस सङ्गठनमा हामी चार जना युवराज कार्की, राधवेश जवाली, कालिदास श्रेष्ठ र रमेश केसी सदस्य थियौं । हामी प्रत्येक शनिबार त्यहाँ बैठक बस्थ्यौं र को—अर्डिनेसन केन्द्रको नेतृत्वमा सञ्चालित क्रान्तिकारी आन्दोलनलाई कसरी सहयोग गर्ने भनेर छलफल गर्थ्यौं ।

नरदेवीको भित्रपट्टि दुई जना विद्यार्थी आवास फुयाल र कुमार खड्काको डेरा थियो। त्यसलाई पनि हामीले एउटा महत्त्वपूर्ण सेल्टरका रूपमा प्रयोग गर्थ्यौं। एकदिन सीता खड्का त्यहाँ आएर बस्नुभएको थियो। सुरक्षाका कारणले सीपीलाई दिउँसो हिँडडुल गर्न मनाही गरिएको थियो। तर उहाँ सीतालाई भेट्न उक्त सेल्टरमा दिउँसै जानुभएछ। त्यसबेला सरकारले काठमाडौँमा छयाफ्छयाप्ती जासुसहरू छोडेको थियो। सायद कुनै जासुसले सीपी हिँड्दै गरेको देखेछ क्यारे ! एकछिनपछि कसैले सीता बसेको कोठामा ढोका ढक्ढक्याएछ। ढोका खोलेर हेर्दा त टाटे खरेल पो देखिएछ। त्यसबेला टाटे खरेल विद्यार्थी गतिविधिमाथि निगरानी गर्न सरकारले खटाएको नामुद जासुस थियो। धन्न सीपी ऊ आउनुभन्दा अगावै त्यहाँबाट निस्किसक्नु भएको रहेछ। नत्र त्यो दिन ठूलै दुर्घटना हुन सक्थ्यो। २०३७ भदौ १३ गते अनेरास्ववियु पाँचौँले लगनटोलबाट महडङ्गीविरुद्ध जुलुस निकाल्ने घोषणा गरेको थियो। कोठामा सीतालाई एकलै देखेपछि टाटे खरेलले भनेछ ‘म त कमरेड वाईलाई खोज्दै हिँडेको, धादिङबाट आउने जुलुसको रुट कता हो भनेर थाहा पाउनु पर्‍यो।’ त्यसबेला मेरो भूमिगत नाम ‘योगेश’ थियो। साथीहरू मलाई छोटकरीमा कमरेड वाई भनेर बोलाउँथे। काठमाडौँमा विद्यार्थी गतिविधि सञ्चालन गर्ने महत्त्वपूर्ण व्यक्ति मै थिएँ। मेरो भूमिगत नाम प्रहरीको जानकारीमा पुगिसकेको रहेछ। एउटा अपरिचित मान्छेले यस्तो कुरा गरेपछि यो गलत मान्छे हो भन्ने कुरा सीताले बुझिहाल्नुभयो। उहाँले आफू सामान्य गृहिणी भएको र उसले भन्न खोजेको कुरा केही पनि नबुझेको भन्दै टाटे खरेललाई पन्छाइदिनुभएछ।

नरदेवीमै भगवान् रत्न तुलाधरको घरमा दामोदर ढुङ्गेलको डेरा थियो। त्यो पार्टीले प्रयोग गर्ने अर्को भरपर्दो सेल्टर थियो। झलनाथ खनाल पार्टीको महासचिव नियुक्त भएपछि केही समय त्यही सेल्टरमा बस्नु भएको थियो। महासचिव बस्ने सेल्टरमा पार्टीका अन्य नेताहरू आइरहुनु पर्ने भएकाले अलि सुरक्षित र फराकिलो कोठा खोजेर उहाँलाई जैसीदेवलमा सारियो। उहाँको सहयोगीका रूपमा भतिजी निरा खनाललाई राखिएको थियो। झलनाथ माथिल्लो तलामा बस्नु हुन्थ्यो भने निरा तल्लो तलामा बस्नु हुन्थ्यो। त्यो घरमा मानिसहरूको बाक्लो आउजाउ बढ्न थालेपछि प्रहरीले शंका गर्न थालेछ। उसले त्यहाँ कुनै ठूलै नेता बसेको हुनुपर्छ र सम्भवतः त्यो झलनाथ खनाल नै हुन सक्छ भन्ने अनुमान गरेछ। एकदिन तत्कालीन मेची अञ्चलाधीश गोविन्द गिरी सम्भव भए उहाँलाई पक्राउसमेत गर्ने उद्देश्यले आफैं प्रहरी लिएर उक्त सेल्टरमा पुगेछन्। गाडी अलि पैर राखेर पहिले तीन/चार जना सादा पोसाकका प्रहरी त्यो घरमा पुगेर निराको ढोका ढक्ढक्याएछन्। निराले ढोका खोल्नासाथ झलनाथ खोइ भनेर सोधेछन्। भूमिगतकालमा खुला नाम लिएपछि निराले यिनीहरू गलत मान्छे हुन्

भन्ने कुरा बुझिहाल्नु भएछ र 'को झलनाथ म चिन्दिनँ मेरो अङ्कल त माथिल्लो कोठामा बस्नु हुन्छ तर अहिले कोठामा ताला लगाएर बाहिर निस्कनु भएको छ' भन्नु भएछ। तिनीहरूले माथि उक्लेर हेर्दा कोठामा ताला लगाएको देखेछन्। त्यहाँ झट्ट हेर्दा नदेखिने अर्को कोठा पनि रहेछ। झलनाथ त्यही कोठामा हुनुहुँदो रहेछ। झलनाथलाई नभेटेपछि तिनीहरू तल ओर्लेर पर्खन थालेछन्। झलनाथले झ्यालबाट चिहाएर हेर्दा अञ्चलाधीश गोविन्द गिरीलाई चिनिहाल्नु भएछ। प्रहरीले सेल्टर पत्ता लगाएर आफूलाई पक्रन आएको बुझेपछि झलनाथ सतर्क हुनु भएछ। उहाँ हतार-हतार घरबाट फुत् बाहिर निस्किएर जैसीदेवलको अर्को गल्लीतिर पस्नु भएछ र घुम्दै घुम्दै भुरुङ्गाखेलमा प्रमेश हमालको घरमा पुगनु भएछ। त्यहाँ आएर उहाँले माधव नेपाललाई आफू प्रहरीको घेराबन्दीबाट उम्किएर प्रमेशको घरमा आइपुगेको खबर पठाउनु भएछ। त्यसपछि माधव आएर उहाँलाई अर्को सुरक्षित सेल्टरमा सार्नु भएछ। उता निरा पनि दुवै कोठामा ताला लगाएर बाहिर निस्कनु भएछ। भोलिपल्ट बिहानै खानतलासी लिन प्रहरीहरू आएछन्। तर दुवै कोठामा ताला लगाएको देखेर तिनीहरू त्यत्तिकै फर्किएछन्। संयोगले त्यो डेरा दिने घरबेटी नेकपा मानन्धर समूहका कार्यकर्ता रहेछन्। उनले सहयोग नगरेको भए झलनाथ बसेको कोठाबाट प्रहरीले पार्टीका धेरै संवेदनशील दस्ताबेज र सूचनाहरू फेला पार्ने थियो। तर घरबेटीको सहयोगले त्यहाँका संवेदनशील दस्ताबेज, अवैध प्रकाशन र सूचना खुल्ने सबै सामग्रीहरू रातारात गरेर सुरेन्द्र पाण्डेले अर्को सुरक्षित सेल्टरमा सार्नु भएछ। त्यो दिन पार्टीका तत्कालीन महासचिव झलनाथ खनाल पक्राउ परेको भए पार्टीले ठूलो नोक्सानी व्यहोर्नु पर्थ्यो।

घट्टेकुलोको विष्णु राउतको डेरा, ज्ञानेश्वरको योगराज कार्कीको डेरा, वसन्तपुरको भरत श्रेष्ठको डेरा, न्युरोडको ठोकप्रसाद सिवाकोटी र तारा कोइरालाको डेरा, मासाङ गल्लीको हरिकृष्ण श्रेष्ठको डेरा, भीमसेनथानको केदार बराल र दामोदर सापकोटाको डेरा, भीमसेनथानकै अग्नि खरेल र रामलाल पोखरेलको डेरा, कालिमाटीको चन्द्र योजनको डेरा, कालिमाटीकै जगन्नाथ थपलियाको डेरा, डल्लुको शिवबहादुर बस्नेत र लोकराज जोशीको डेरा, भुरुङ्गाखेलको यादव शर्मा र वासु शर्माको डेरा, महाराजगन्जको गोपाल खनालको डेरा, ठहिटीको मदन थेवे र उपेन्द्र कार्कीको डेरा, डहिटीकै नरनाथ लुईटेल र लीलाराज कार्कीको डेरा, भेडासिंहको उपेन्द्र कार्की र निदेश कोइरालाको डेरा, ट्यौडको मायानाथ अधिकारी र कुलबहादुर आचार्यको डेरा, ढोकाटोलको विजय सुब्बा र रामलाल पोखरेलको डेरा, ढोकाटोलकै लालकुमार केसीको डेरा, बखुन्डोल ललितपुरको विष्णु रिमाल र कुलबहादुर आचार्यको डेरा पार्टीले धेरै प्रयोग गरेका महत्त्वपूर्ण सेल्टर थिए। यी सेल्टरहरू धेरै प्रयोग गर्ने भूमिगत नेताहरूमा सीपी मैनाली,

माधव नेपाल, जीवराज आश्रित, अमृत बोहरा, प्रदीप नेपाल, सीता खड्का, युवराज कार्की, सुरेन्द्र पाण्डे लगायत हुनुहुन्थ्यो ।

निरङ्कुश शासनको स्वेत आतङ्कका बीच काठमाडौँमा हाम्रो पार्टीलाई सेल्टर उपलब्ध गराएर मुलुकको लोकतान्त्रिक आन्दोलनमा अतुलनीय योगदान पुऱ्याउने स्थानीय घरहरूमा विजेश्वरीमा उत्तरा कोइरालाको घर, भुरुङखेलमा प्रमेश हमालको घर, टँगालमा विष्णु चित्रकारको घर, वसन्तपुरमा पूर्णशोभा चित्रकारको घर, पकनाजोलमा पद्मा दिदीको घर, असनमा शान्ति श्रेष्ठको घर, लगनमा जमुना श्रेष्ठको घर, सुलोचना मानन्धरको घर, बसन्तपुरमा प्रणय मानन्धरको घर, खिचापोखरीमा विष्णु डङ्गोलको घर, बागबजारमा केशव स्थापितको घर, चाबहिलमा केशव वडालको घर, शम्भु वडालको घर, भीमानन्द ढुङ्गानाको घर, सानु मिश्रको घर, सिनामङ्गलमा यादव पौडेलको घर, बालुवाटारमा डा. राम उप्रेतीको घर, वासु आचार्यको घर, भक्ति घिमिरेको घर लगायत थिए । स्थानीय जनताले हामीलाई उपलब्ध गराएका महत्त्वपूर्ण सेल्टर यिनै थिए । कीर्तिपुर, पाँगा र नगाउँमा कृष्णगोपाल श्रेष्ठ र सानु श्रेष्ठको पहलमा केही सेल्टरहरू बनाइएको थियो । त्यसैगरी टोखामा जमुना श्रेष्ठ, नानीबाबु भण्डारी, बालिका गिरी र जीवाखर पौडेलको पहलमा केही सेल्टरहरू बनाइएको थियो । ललितपुरको पाटनढोकामा सुशीलचन्द्र अमात्यको घर, लगनखेलमा नारायणी रानाको घर, सातदोवाटोमा मुकेश चालिसेको घर पार्टीका महत्त्वपूर्ण सेल्टर थिए । भक्तपुरमा भाते ढिकुरोनेर सत्यनारायण फैजुको घर पार्टीको महत्त्वपूर्ण सेल्टर थियो । सफाइ मजदुरहरूको बीचमा पनि केही सेल्टरहरू बनाइएको थियो ।

भूमिगतकाल प्रारम्भिक दिनहरूमा एक जना व्यक्तिलाई पार्टीको सम्पर्कमा ल्याउने र उसको घरलाई सेल्टरका रूपमा विकास गर्ने कामलाई निकै महत्त्व दिइन्थ्यो । ललितपुरको लुभुमा एक जना किसानसँग पार्टीको सम्पर्क थियो । उहाँको घर बजारभित्र रहेकाले भेट्न जाँदा रातसाँझ पारेर जानु पर्थ्यो । एकदिन म उनलाई भेट्न ठिमीको बाटो भएर जाँदै थिएँ, घर पुग्न लागेपछि बाटो भुलियो । निष्पट्ट अँध्यारो भइसकेको थियो । फर्कन खोजेको त्यही बाटो पनि भुलियो । मलाई निशा लागेजस्तै भयो । जता जान खोज्छु बस्ती मात्र भेटिन्छ । वरिपरि सबै नेवारी बस्ती थियो । मलाई नेपाल भाषा बोल्न आउँदैनथ्यो । कसैको घरमा निस्केर सोध्न पनि सम्भव थिएन । रातको मामला थियो । चारैतिर पञ्चायती दलालहरूको बिगबिगी थियो । म सारै फसादमा परें । न जान खोजेको सेल्टरमा पुग्न सकिन्छ, न त फेरि फर्केर आफ्नो कोठामा आउन नै सकिन्छ । अब खेतको आलीमा बसेर रात काट्नु बाहेक विकल्प बाँकी रहेन । माघको महिना थियो, मुटु छेड्ने सिरेटो चलिरहेको थियो । खेतमा गहुँको लागि पानी लगाएको रहेछ ।

आली आली हिँड्दै थिएँ, चिप्लेर इवाम्मै पानीमा परें। मैले लगाएका पाइन्ट, मोजा, जुता सबै हिलाम्मे भएँ। आलीमा बसेर स्यूँस्यूँ गर्दै रात कटाएँ। त्यो एक रात कटाउन मलाई एक वर्षभन्दा बढीजस्तो लाग्यो। मिरमिरे उज्यालो भइसकेपछि हेर्छु त बाटो छर्लङ्गै देखिन्छ। रातभर चिसो पानीमा भिज्दा मेरा खुट्टाका औँला सुनिएर हिँड्दै नसक्ने भएछु। बल्ल तल्ल यट्टाकाको कोठामा पुगें।

२०४० सालपछि पार्टीले मलाई नारायणी अञ्चलको जिम्मेवारी दिएर पठायो। त्यहाँ गएपछि म चितवन जिल्लामा केन्द्रित भएर काम गर्न थालें। चितवनका ग्रामीण इलाकामा धेरै सेल्टरहरू थिए तर जिल्लाको सेल्टर भरतपुर भएकाले दुइटा कोठा भाडामा लिएर मुख्य सेल्टर बनाइएको थियो। मैले त्यहीं सेल्टरमा बसेर जिल्लाभरिको पार्टी कामलाई समन्वय गर्थेँ। एकदिन जिल्ला कमिटीका सदस्य रणध्वज कड्दवा र म पार्टी कामको सिलसिलामा वीरेन्द्रनगर गएका थियौँ, त्यहाँ सेल्टरका रूपमा प्रयोग गरिने किसानको एउटा घर थियो। हामी त्यही सेल्टरमा गएर बस्यौँ। दिउँसो मूल ढोकामा चुकल मात्र लगाएर रणध्वज बाहिर निस्कनु भयो। घरभित्र म एकलै बसेको थिएँ। एकछिनपछि घरबेटीलाई बोलाउँदै एउटा मानिस आयो र ढोकामा साँचो पनि नलगाई यो मान्छे कता गएको होला भन्दै ढोका खोलेर भित्र पस्यो। घरभित्र एकलै अपरिचित मानिस बसेको देखेर त्यो मानिस छक्क पच्यो र केही पनि नबोली बाहिर निस्कियो। एकछिनपछि रणध्वज आइपुगनु भयो। मैले उहाँलाई भर्खरको घटना विवरण सुनाएँ। हामीले एकछिन छलफल गर्नुभयो, त्यो मानिस खराब पनि हुन सक्छ ठानेर हामी हतार हतार अर्को सेल्टरमा सच्यौँ।

एक वर्षपछि पार्टीले फेरि मलाई मध्यउत्तर क्षेत्र (बागमती अञ्चल) सरुवा गर्‍यो। त्यहाँ म धादिङ्मा केन्द्रित भएर काम गर्न थालें। त्यसबखत पार्टी कामको केन्द्र मलेखु थियो। मलेखुमा पार्टी कामका महत्त्वपूर्ण सेल्टरहरूमा राजेन्द्र पाण्डेको घर, पुष्प कँडेलको घर र मीनराज कँडेलको घर थियो। अनुकूल समयमा मलेखुमा बसेर काम गरे पनि आन्दोलनका बेला राजमार्गभन्दा टाढा बसेर काम गर्नु पर्थ्यो। राजमार्गभन्दा अलि टाढा सुरक्षित रूपमा बस्न सकिने एउटा स्यादुल भन्ने गाउँ थियो। त्यो गाउँ हाम्रा निमित्त आधार इलाका थियो। त्यहाँ हामी दिउँसै हिँडुल गर्थ्यौँ। एकपटक अनेरास्ववियुको राष्ट्रिय सम्मेलनमा भाग लिन अस्ट्रेलिया र न्युजिल्यान्डबाट दुई जना महिला विद्यार्थी आएका थिए। हामीले उनीहरूलाई नेपालको ग्रामीण क्षेत्रको अवस्था बुझ्न स्यादुल लगेका थियौँ। स्यादुल नजिकैको चेपाङ बस्तीमा रातभर नाचगान गर्दै बसियो। त्यहाँको गरिबी देखेर उनीहरू आँसु खसाल्दै रोएका थिए। भूमिगतकालमा स्यादुलमा पार्टी केन्द्रीय कमिटीको बैठक समेत आयोजना गरिएको थियो। त्यहाँ हाम्रो

भरपर्दो सेल्टर हरि सिलवालको घर थियो । नरनाथ लुईटैल स्यादुलको स्कुलमा पढाउनु हुन्थ्यो । उहाँको कोठा पनि सेल्टरका रूपमा प्रयोग हुन्थ्यो । पूर्वी धादिङमा जगन्नाथ नेपालको घर, ध्रुव खतिवडाको घर, नारायण खतिवडाको घर, कृष्णदास श्रेष्ठको घर, भीमप्रकाश ओझाको डेरा, कृष्णप्रसाद ढकालको घर हामीले धेरै प्रयोग गर्ने सेल्टरहरू थिए ।

मध्यउत्तर क्षेत्रीय कमिटीमा केशव बडाल, माधव पौडेल, सुरेश कार्की र म चार जना सदस्य थियौं । कमिटीको प्रमुख भएको हुनाले मैले सिङ्गो क्षेत्रको बीचमा बस्नुपर्ने भयो । काभ्रे जिल्ला यस क्षेत्रको बीचमा पर्ने भएकाले मैले त्यहाँ बसेर काम गर्नुपर्ने भयो । २०४६ सालमा सम्पन्न पार्टीको चौथो महाधिवेशनबाट केन्द्रीय कमिटीमा निर्वाचित हुनुभन्दा पहिले करिब चार वर्ष मैले काभ्रेमा काम गरेको थिएँ । काभ्रे जिल्लामा हाम्रो जनाधार पनि राम्रो थियो र सेल्टरहरू पनि धेरै थिए । बनेपा, पनौती, पाँचखाल, नयाँगाउँ, महादेवस्थान, चन्देनी, भकुण्डेवेशी, कानपुर, सर्सुखर्क, मिथिनकोट, जनागाल, नाला, ठूलोपर्सेल, ढुङ्खर्क, कुशादेवी, ज्याले, डाँडापारिलगायतका गाउँहरूमा हाम्रा सेल्टरहरू थिए । जिल्लाभरिको पार्टी कामको केन्द्र बनेपालाई बनाइएको थियो । त्यहाँ एउटा कोठा भाडामा लिएर पार्टीको प्रमुख सेल्टर बनाइएको थियो । म त्यहीं सेल्टरमा बसेर नियमित रूपमा पार्टीका दैनिक कामहरू गर्थे । त्यसको व्यवस्थापनमा शिला, कोपिला, प्रभुराम वैद्य र उर्मिला श्रेष्ठले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नु भएको थियो ।

काभ्रे जिल्लामा भूमिगतकालमा घटेका केही घटनाहरू मेरो स्मृतिमा अहिले पनि ताजै छन् । पहिलो घटना— जनागालमा कृष्णप्रसाद बन्जाराको घर हाम्रो पार्टीको भरपर्दो सेल्टर थियो । एकपटक त्यहाँ हामीले जिल्ला स्तरीय प्रशिक्षण शिविर सञ्चालन गरेका थियौं । त्यसमा जिल्लाभरिका २०/२५ जना अगुवा कार्यकर्ता सहभागी हुनुहुन्थ्यो । प्रशिक्षकका रूपमा मध्यउत्तर क्षेत्रीय कमिटीबाट हामी चार जना युवराज कार्की, केशव वडाल, सुरेश कार्की र माधव पौडेल तथा केन्द्रीय कमिटीबाट माधव नेपाल सहभागी थियौं । कार्यक्रमस्थल नजिकै बनेपामा प्रहरीको अड्डा भएकाले निगरानीका लागि चार जना स्वयंसेवक खटाइएको थियो । कार्यक्रमस्थलमा अन्तर्राष्ट्रिय कम्युनिस्ट आन्दोलनका प्रमुख नेताहरू मार्क्स, एंगेल्स, लेलिन, स्टालिन र माओका फोटा तथा पार्टीको झण्डा टाँगिएको थियो । निरङ्कुश शासकहरूको आँखामा गैरकानुनी देखिने प्रशिक्षण सामग्री पनि तयार गरिएको थियो । कार्यक्रम चलिरहेका बेला बनेपाबाट प्रहरी आउन थालेको सूचना आयो । यस्तो सूचना पाउनासाथ हलभित्र के गर्ने कसो गर्ने भनेर अन्योल सिर्जना भयो । नेताहरू कसैले पनि हल नछोड्ने भन्दै हुनुहुन्थ्यो, साथीहरू त अत्तालिँदै तलमाथिबाट हामफालेर दौडन थाल्नु भयो । यसरी दौडिने मध्ये कोही खाली

खुट्टा पनौती पुग्नु भएछ, कोही भक्तपुर पुग्नु भएछ । हामीचाहिँ प्रशिक्षण सामग्री नष्ट गर्ने र नेताहरूका फोटो तथा झण्डा लुकाउन थाल्यौं । पछि बुझ्दै जाँदा त बनेपाबाट एउटा भूपू प्रहरी आउँदै रहेछ । पहिलो स्वयंसेवकको भूपू प्रहरी यता लागेको सूचना दिएछन् । दोस्रो, तेस्रो र चौथोमा आइपुग्दा त्यो सूचना प्रहरीको टोली नै आउन थालेको बन्न पुगेछ । स्वयंसेवकहरू राम्रो तालिम पाएका र परिपक्व नहुँदा हामी झण्डै ठूलो दुर्घटनामा परेका थियौं ।

दोस्रो घटना— ढुङ्खर्क पार्टी प्रभावका हिसाबले त्यति अनुकूल नभएता पनि हाम्रा केही महत्त्वपूर्ण सेल्टरहरू थिए । एकपटक त्यहाँ हामीले मध्यउत्तर क्षेत्रीयस्तरको प्रशिक्षण शिविर सञ्चालन गरेका थियौं । उक्त प्रशिक्षण शिविरमा मध्यउत्तर क्षेत्रमा पर्ने विभिन्न जिल्लाबाट ३०/३५ जना अगुवा कार्यकर्ता सहभागी हुनुभएको थियो । प्रशिक्षकका रूपमा मध्यउत्तर क्षेत्रीय कमिटीका हामी युवराज कार्की, केशव बडाल, सुरेश कार्की र माधव पौडेल तथा केन्द्रीय कमिटीबाट तत्कालीन महासचिव झलनाथ खनाल, माधव नेपाल र अमृत बोहरा सहभागी थियौं । दिनभर राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थिति, प्रतिक्रियावादी निर्वाचनमा जनपक्षीय हस्तक्षेप, नेपाली समाजमा प्रधान अन्तरविरोध, पार्टीको आमकार्यक्रम र ठोस कार्यक्रम, तात्कालिक कार्यनीति आदि विषयमा विस्तृत रूपमा प्रशिक्षण गरियो । प्रशिक्षण समापन भएपछि खाना खाएर सबै प्रशिक्षार्थी साथीहरू फिर्न थाल्नु भयो । त्यो इलाका अलि संवेदनशील भएकाले बाटोमा टर्च बाल्न मनाही गरिएको थियो । हिँड्दै जाँदा एउटा टोलीले खुसुक टर्च बालेछ । हामीले मात्रै बाल्दा त के होला र भन्ने ठानेर अर्को टोलीले पनि बालेछ । टर्च बाल्न त निषेध गरिएको थियो, यो बत्ती बालेर आउने पक्कै प्रहरी हुनुपर्छ भन्ने ठानेर बाँकी टोलीहरू भागाभाग भएछन् । अँध्यारोमा भाग्दा कतिपय साथीहरू बाटोको डिलबाट चिप्लिएर खोलामा खस्नु भएछ । धन्न त्यो दिन प्रहरीको गस्ती आएको रहेनछ र साथीहरू बच्नु भयो । भूमिगतकालमा सुरक्षासम्बन्धी निर्देशनलाई कडाइका साथ पालना नगर्दा कतिपय ठाउँमा गम्भीर क्षति व्यहोरेका घटना पनि छन् ।

तेस्रो घटना— एकपटक म पार्टी कामको सिलसिलामा नयाँ गाउँको सर्सुखर्क जाँदै थिएँ । वैशाख वा जेठ महिना हुनुपर्छ— म एकलै महादेवस्थान, चोरीटार, ज्याम्दी हुँदै इन्द्रावती नदीको किनारै किनार दोलालघाटतर्फ जाँदै थिएँ । धर्ती नै डढाउलाजस्तो चर्को घाम लागेको थियो । नदी किनारको बालुवा तातेर तातो हावा चलन थाल्यो । हेर्दा हेर्दै खुट्टा लुला हुन थाले । रिङ्गटा लाग्यो र सासै रोकिएला जस्तो भयो । म बेहोसजस्तै भएर थुचुक बसेँ । जिन्दगीमा कहिल्यै यस्तो भएको थिएन । मलाई त लु लागेको रहेछ । एकछिनपछि अलि हलुका भयो र म उठेर नदीको छेउमा गएर मुख धोएँ

र चिसो पानी खाएर आधा घण्टाजति विश्राम गरें। त्यसपछि अलि सहज महसुस भयो र दोलालघाट हुँदै सर्सुखर्कतिर लागे। त्यो दिन मलाई एकलै अप्ठ्यारो ठाउँमा हिँड्दा नेत्रलाल अभागीले भोग्नु परेको नियतिको याद आयो।

दोलखा जिल्लामा घटेको एउटा घटना पनि मेरो स्मृतिमा ताजै छ। २०४४ सालतिरको कुरा हो। मेलुङ भन्ने ठाउँमा शिव भण्डारीको घरमा भव्य रूपले दोलखा जिल्लाको प्रथम अधिवेशन आयोजना गरिएको थियो। विभिन्न गाउँबाट छानिएका प्रतिनिधिहरू उज्यालो नहुँदै घरभित्र पसिसक्नु भएको थियो। दिनभर लगाएर अधिवेशनका औपचारिक कार्यक्रमहरू सम्पन्न गरियो। त्यसपछि भोलिपल्ट उज्यालो नहुँदै प्रतिनिधिहरू घरबाट निस्कनु पर्ने भएकाले खाना खाएर सबै सुत्नु भयो। राती १ बजेतिर सबै मस्त निद्रामा भएका बेला एक जनाले धूवाँको मुस्लो आएको देख्नु भएछ। के भयो भनेर उठेर हेरेको त धेरै मानिसहरूलाई भात पकाउँदा बढी तातेर माटो मुनिको काठमा आगो सल्केर द्वारद्वार बल्न थालेछ। त्यसपछि उहाँले बेस्सरी कराएर आगो लाग्यो भनेपछि हतार हतार सबै जना उठ्नु भयो र पानी ल्याएर खन्याउन थाल्नु भयो। निकैबेरको प्रयासपछि आगो निभाउन सफल भइयो। एक जना साथीले थाहा पाएर नकराएको भए धेरै साथीहरू दन्केको आगोमा पर्ने निश्चित थियो। त्यसदिन ठूलो दुर्घटनाबाट बाँचियो। ●